

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Mitanov Alisher Aminovich

Navoiy innovatsiyalar universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: i.f.n. Mamadaliyeva Nozima Ashurovna

Annotatsiya. Mazkur tezisda tijorat banklarida kredit portfelini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Kredit portfelining bank faoliyatidagi o'rni, uning daromadlilik va risk darajasiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqot jarayonida kredit riskini baholash va boshqarishning zamonaviy mexanizmlari, jumladan, riskga asoslangan boshqaruv tizimi, portfelni diversifikatsiyalash, stress-test o'tkazish, avtomatlashtirilgan skoring modellari hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, kredit portfeli, kredit riski, risk-menejment, diversifikatsiya, muammoli kreditlar, stress-test, kredit siyosati, skoring tizimi, bank kapitali, moliyaviy barqarorlik.

Abstract. This thesis analyzes modern approaches to credit portfolio management in commercial banks from a theoretical and practical perspective. The role of the credit portfolio in banking activities, its impact on profitability and risk level are highlighted. In the course of the research, modern mechanisms for assessing and managing credit risk were considered, including a risk-based management system, portfolio diversification, stress testing, automated scoring models, and the use of digital technologies. Practical recommendations were also developed to improve the quality of the credit portfolio and reduce the share of problem loans.

Keywords: commercial bank, credit portfolio, credit risk, risk management,

diversification, problem loans, stress testing, credit policy, scoring system, bank capital, financial stability.

Аннотация. В данной работе анализируются современные подходы к управлению кредитным портфелем в коммерческих банках с теоретической и практической точек зрения. Подчеркивается роль кредитного портфеля в банковской деятельности, его влияние на прибыльность и уровень риска. В ходе исследования рассматривались современные механизмы оценки и управления кредитным риском, включая систему управления на основе рисков, диверсификацию портфеля, стресс-тестирование, автоматизированные скоринговые модели и использование цифровых технологий. Также разработаны практические рекомендации по повышению качества кредитного портфеля и снижению доли проблемных кредитов.

Ключевые слова: коммерческий банк, кредитный портфель, кредитный риск, управление рисками, диверсификация, проблемные кредиты, стресс-тестирование, кредитная политика, скоринговая система, банковский капитал, финансовая стабильность.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari iqtisodiyotning real sektorini moliyaviy resurslar bilan ta'minlovchi, investitsion jarayonlarni faollashtiruvchi hamda to'lov tizimining uzluksiz ishlashini ta'minlovchi muhim moliyaviy institut hisoblanadi. Bank faoliyatining asosiy daromad manbai kredit operatsiyalari bo'lib, ularning hajmi va sifati bankning moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois kredit portfelini oqilona shakllantirish va samarali boshqarish masalasi tijorat banklari faoliyatida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Kredit portfeli bank aktivlarining salmoqli qismini tashkil etadi va u bankning risk darajasi, likvidligi hamda barqaror rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Kreditlar hajmining ortishi daromadni oshirishi mumkin, biroq u bilan bir qatorda kredit riskining kuchayishi ham kuzatiladi. Ayniqsa, iqtisodiy beqarorlik, inflyatsiya jarayonlari, tashqi moliyaviy omillarning o'zgaruvchanligi hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida kredit portfelini

boshqarish yanada murakkablashmoqda.

Zamonaviy bank amaliyotida kredit portfelini boshqarish jarayoni an'anaviy nazorat usullari bilan cheklanib qolmay, risklarni baholash va prognozlashning ilg'or mexanizmlarini qo'llashni talab etadi. Xususan, kredit riskini reytinglash, skoring tizimlaridan foydalanish, portfelni diversifikatsiyalash, stress-testlar o'tkazish hamda aktivlar sifatini doimiy monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa kredit portfelining barqarorligini ta'minlash va muammoli kreditlar ulushini kamaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston bank tizimida kreditlash hajmining izchil o'sib borishi kredit portfeli sifatini nazorat qilish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni talab etmoqda. Xalqaro tajriba va standartlarga mos ravishda kredit risklarini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, bank kapitali yetarliligini ta'minlash hamda aktivlar sifatini yaxshilash masalalari dolzarb ahamiyatga ega.

Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarish masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo'lib, mazkur yo'nalish xorijiy, MDH hamda O'zbekiston olimlari tomonidan turli nazariy va amaliy jihatlarda tadqiq etilgan.

Xorijiy olimlardan Peter S.Rose kredit portfelini bank aktivlarining eng daromadli, shu bilan birga eng yuqori riskli qismi sifatida baholab, uni samarali boshqarish bank menejmentining markaziy vazifasi ekanligini ta'kidlaydi. U kredit riskini baholashda mijozning moliyaviy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda kredit siyosati va ichki nazorat tizimining rolini alohida ko'rsatadi [1]. Frederic S.Mishkin esa bank tizimi barqarorligini ta'minlashda kredit risklarini diversifikatsiya qilish va kapital yetarliligini saqlash muhim ekanligini asoslab beradi. Uning fikricha, kredit portfeli sifati makroiqtisodiy omillar bilan bevosita bog'liq bo'lib, iqtisodiy beqarorlik davrida risklarni chuqur tahlil qilish zarur [2].

Shuningdek, Anthony Saunders va Linda Allen bank risk-menejmenti bo'yicha tadqiqotlarida kredit portfelini boshqarishda zamonaviy moliyaviy modellardan foydalanish, xususan, kredit riskini reytinglash va portfel darajasida baholash usullarini ishlab chiqqan. Ularning ilmiy yondashuvlarida kredit riskini individual kredit emas, balki portfel kesimida kompleks boshqarish zarurligi

ta'kidlanadi [3].

MDH mamlakatlari olimlari ham kredit portfelini boshqarish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar. Xususan, Oleg Lavrushin bank kredit siyosatini shakllantirishda risklarni baholash va kredit portfelini diversifikatsiya qilish tamoyillarini asoslab bergan. Uning fikricha, kredit portfelining sifati bankning uzoq muddatli barqarorligini belgilaydi [4]. Gennadiy Panova esa kredit portfelini boshqarishda aktivlar sifatini doimiy monitoring qilish va muammoli kreditlar bilan ishlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi [5]. MDH olimlari tadqiqotlarida kredit portfeli tarkibini iqtisodiyot tarmoqlari kesimida muvozanatli shakllantirish muhim omil sifatida ko'riladi.

O'zbekistonlik iqtisodchi tadqiqotchilar tomonidan ham bank kredit portfelini boshqarish masalalari ilmiy jihatdan o'rganilgan. Xususan, H.E.Azimova, A.M.Narzullayev va F.M.Tursunovlar tadqiqotlarida kredit portfelini samarali boshqarishda tijorat banklarining o'rni va ahamiyati, tijorat banklarida kredit portfelini boshqarish va diversifikatsiya qilish yoritilgan [6, 7, 8].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy olimlar kredit portfelini boshqarishda ilg'or risk-menejment modellariga tayanish zarurligini asoslab bergan bo'lsalar, MDH olimlari ko'proq kredit siyosati va aktivlar sifati monitoringiga e'tibor qaratganlar. O'zbekiston olimlari esa milliy bank tizimi sharoitida kredit portfelini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, muammoli kreditlarni kamaytirish hamda raqamli yondashuvlarni joriy etish masalalarini tadqiq etganlar.

Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarish jarayoni bank faoliyatining strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, u daromadlilik va risk o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan kompleks boshqaruv tizimini anglatadi. Kredit portfeli tarkibining to'g'ri shakllantirilishi bankning moliyaviy barqarorligi, likvidligi hamda kapital yetarliligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy sharoitda kredit portfelini boshqarish oddiy nazorat funksiyasi emas, balki ilg'or tahliliy, prognozlash va monitoring mexanizmlariga asoslangan tizimli jarayon sifatida qaralmoqda.

Zamonaviy yondashuvlarning muhim jihatlaridan biri — riskga asoslangan boshqaruv konsepsiyasining qo'llanilishidir. Bunda kredit ajratish jarayonidan boshlab, uning qaytarilishi yakuniga qadar bo'lgan barcha bosqichlarda risklarni aniqlash, baholash va minimallashtirish mexanizmlari ishlab chiqiladi. Kredit oluvchining to'lovga layoqatlilikini aniqlashda moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili bilan bir qatorda, biznes modeli barqarorligi, pul oqimlari prognozi va bozor kon'yunkturasi ham inobatga olinadi. Bu esa kredit riskini aniqroq baholash imkonini beradi.

Kredit portfelini samarali boshqarishda diversifikatsiya muhim o'rin tutadi. Portfelning tarmoqlar, hududlar, valyuta turlari va mijoz segmentlari bo'yicha muvozanatli taqsimlanishi risklarning jamlanib qolishini oldini oladi. Ayniqsa, iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy o'zgarishlar bankning umumiy moliyaviy holatiga keskin ta'sir ko'rsatmasligi uchun limitlar tizimini joriy etish amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kredit portfelining sifati muammoli kreditlar ulushi, kechiktirilgan to'lovlar darajasi va qayta restrukturizatsiya qilingan kreditlar hajmi orqali muntazam tahlil qilib boriladi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar kredit portfelini boshqarish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Avtomatlashtirilgan skoring tizimlari, katta ma'lumotlar bazasi asosida mijoz xatti-harakatlarini tahlil qilish, sun'iy intellekt elementlari yordamida to'lov intizomini prognozlash imkoniyatlari kredit riskini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu esa qaror qabul qilish tezligini oshirish bilan birga, inson omili ta'sirini qisqartiradi va subyektiv xatoliklar ehtimolini kamaytiradi.

Kredit portfelini boshqarishda stress-test o'tkazish amaliyoti ham muhim o'rin egallaydi. Turli makroiqtisodiy ssenariylar asosida kredit portfeli sifatining o'zgarishi prognoz qilinadi, natijada bank kapitalining yetarliligi va likvidlik ko'rsatkichlari baholanadi. Bunday yondashuv ehtimoliy inqiroz holatlariga tayyorgarlik ko'rish hamda oldindan zarur choralarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Kredit portfelini boshqarishning zamonaviy modeli doimiy monitoring va tezkor axborot almashinuviga asoslanadi. Kreditlar bo'yicha ma'lumotlarning real vaqt rejimida tahlil qilinishi, risk indikatorlarining avtomatik aniqlanishi hamda ogohlantiruvchi tizimlarning joriy etilishi bankka muammoli kreditlar paydo bo'lishining dastlabki bosqichidayoq choralar ko'rish imkonini yaratadi. Bu esa kredit portfeli sifatini barqaror saqlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish bankning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Kredit portfeli sifati bevosita bank daromadlilik, likvidligi va kapital yetarliligi darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois kredit operatsiyalarini kengaytirish bilan bir qatorda, ular bilan bog'liq risklarni puxta nazorat qilish zarur.

Zamonaviy sharoitda kredit portfelini boshqarish an'anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, riskga asoslangan boshqaruv tizimini, portfelni diversifikatsiyalash mexanizmlarini, stress-test amaliyotini hamda raqamli texnologiyalarga tayangan tahliliy vositalarni qo'llashni talab etadi. Ayniqsa, kredit riskini erta aniqlash va prognozlash tizimlarini joriy etish muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va aktivlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Shuningdek, kredit siyosatini iqtisodiyot tarmoqlari kesimida muvozanatli yuritish, limitlar tizimini takomillashtirish hamda kredit monitoringini kuchaytirish bank faoliyatining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan scoring tizimlaridan foydalanish esa boshqaruv qarorlarining aniqligi va tezkorligini oshiradi.

Umuman olganda, tijorat banklarida kredit portfelini boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini joriy etish bank risklarini kamaytirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va uzoq muddatli barqaror o'sishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etish milliy bank tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rose P. S., Hudgins S. C. Bank Management and Financial Services. – 9th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2013. – 768 p.
2. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – 11th ed. – Boston: Pearson Education, 2016. – 720 p.
3. Saunders A., Allen L. Credit Risk Management In and Out of the Financial Crisis: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms. – 3rd ed. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2010. – 400 p.
4. **Лаврушин О. И., Афанасьева К. Ю.** *Банковское дело: Современная система кредитования.* – Учеб. пос. – Москва: КНОРУС, 2007. – 264 с.
5. Панова, Г.С. Кредитная политика коммерческого банка / Г.С. Панова. — Москва : ДИС, 1997. — 464 с.
6. Azimova H. E. Kredit portfelini samarali boshqarishda tijorat banklarining o'ri // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – Toshkent, 2024. – № S/2 (4). – B. 82–87. – DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI2Y2024N10>
7. **Narzullayev A. M.** Tijorat banklarida kredit portfelini boshqarish va diversifikatsiya qilish // *Экономика и социум.* – 2024. – № 5-1 (120). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tijorat-banklarida-kredit-portfelini-boshqarish-va-diversifikatsiya-qilish>
8. **Tursunov F. M., Nasrullayev A. A.** Tijorat banklarni kredit portfelini boshqarishning ahamiyati // *Worldly Knowledge: International Journal of Scientific Researches.* – 2024. – Vol. 5, Issue 1. – B. 121–124. – ISSN 3030-332X.